Спеціалізованій вченій раді
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(02000, вулиця Пирогова, 9, Київ)

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу

Уракіна Максима Генадійовича

на тему «Колабораціонізм на території Житомирсько-Вінницького регіону у роки нацистської окупації, 1941-1944 рр.», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження викликана зростаючим інтересом до вивчення історії Другої світової війни у контексті російсько-українського збройного протистояння. Такі наукові праці тісно пов'язані з іншими військово-історичними, суспільно-політичними та краєзнавчими дослідженнями і становлять важливу базу для пізнання історії пересічної людини в умовах війни та іноземної окупації.

Крім того, дисертація присвячена комплексному дослідженню колабораціонізму та співпраці населення Житомирсько-Вінницького регіону з нацистським режимом в період окупації у 1941-1944 роках. Вивчення проявів колабораціонізму на території Житомирсько-Вінницького регіону зумовлене не лише недостатнім висвітленням проблеми вітчизняними та закордонними дослідниками, але також і можливістю провести дослідження поєднуючи в одній роботі декілька напрямів сучасного історіописання: соціальну історію, історію повсякденності, регіональну історію та гендерну історію. Це дозволяє цілісно поглянути на таке складне питання як колабораціонізм в роки німецько-радянської війни як в цілому по Україні, так і в окремо взятому регіоні.

Вище викладене свідчить про актуальність теми дисертаційної роботи Уракіна Максима Генадійовича, її наукову та практичну значущість.

Наукова новизна одержаних результатів. Винесені на захист висновки дисертаційної роботи Уракіна М.Г. характеризуються новизною, широтою та повнотою наукового обґрунтування. Обґрунтованості та повноти зроблених в дисертаційному дослідженні висновків досягнуто завдяки опрацюванню автором значного масиву архівних даних та наукової літератури, аналізу джерел. Зокрема, заслуговує на увагу авторський підхід до розуміння питання колабораціонізму та співпраці населення з окупантом в умовах жорсткого окупаційного режиму, з урахуванням низки особливостей, притаманних регіону та періоду німецько-радянської війни.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому що було проведено повноцінний аналіз стану дослідження колабораціонізму та співпраці населення в умовах нацистської окупації України; охарактеризовано вплив комуно-більшовицької політики, яку проводили в регіоні в компартійні органи в 1920-1930-ті роки, на психологічну та соціальну готовність населення до співпраці з нацистським окупаційним режимом; здійснено об'єктивний та критичний аналіз впливу нацистської політики в регіоні на життя населення та його готовність до співпраці з окупантом; детально описано сфери та форми колабораціонізму на території Житомирсько-Вінницького регіону; проаналізовано особливості та сфери співпраці місцевих жінок з окупаційною німецькою адміністрацією та досліджено подальшу долю жінок, які в період окупації співпрацювали з окупантами; досліджено процес залучення нацистами місцевого населення до колабораціонізму і доведено, що реалізація геноцидно-колоніальної політики нацистів посилювала спротив населення та зменшувала кількість бажаючих до співпраці.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Новизна одержаних результатів дослідження підтверджена широкою апробацією: основні положення, рекомендації і висновки були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: XII Всеукраїнських драгоманівських читаннях молодих істориків «Україна в

європейській та світовій історії: сучасний науковий і освітній дискурс» (17 березня 2023 р. м. Київ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова,); XIII Всеукраїнських драгоманівських читаннях молодих істориків «Україна в європейській та світовій історії: сучасний науковий і освітній дискурс» (15 березня 2024 р. м. Київ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформації та пріоритети розвитку українського суспільства в контексті європейських інтеграційних процесів» (20 квітня 2023 р. м. Житомир, Поліський національний університет); XXXVI Вінницькій всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Вінниччина: минуле та сьогодення краєзнавчі дослідження» (8 листопада 2024 р. м. Вінниця, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського); II Всеукраїнській науковій конференції «Борисенківські читання» (22 листопада 2024 року м. Київ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова); Міжнародній науково-практичній конференції «Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти» (12-13 квітня 2023 р., м. Київ, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського); Всеукраїнській науковій конференції «Борисенківські читання» присвяченій пам'яті доктора історичних наук, професора Володимира Йосиповича Борисенка (24 листопада 2023 року м. Київ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова).

Також дисертаційна робота обговорювалася на засіданні кафедри всесвітньої історії та археології історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Мета, об'єкт і предмет дослідження сформульовані чітко, науково виважено. Завдання дисертаційної роботи є цілком виправданими, охоплюють відповідну тематику, перебувають у межах наукової спеціальності 032 – історія та археологія.

Достатньою є джерельна база, літературний масив та методологічний арсенал, використаний у дисертаційному дослідженні.

Вище викладене свідчить про високий рівень наукової підготовки Уракіна М.Г.

Структура дисертаційної роботи відповідає її меті – комплексному дослідженні особливостей колабораціонізму на території Житомирсько-Вінницького регіону у 1941-1944 рр. та взаємодії нацистських окупаційно-владних структур і місцевого населення; вивченні ступеня залежності добровільного колабораціонізму місцевого населення від реалізації в регіоні колоніально-геноцидної політики нацистів; переосмисленні укорінених поглядів щодо схильності до колабораціонізму населення окупованих нацистами радянських територій.

Оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, можна стверджувати, що одержані наукові результати є достатньо обґрунтованими, а їх наукова новизна – достовірною.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Позитивне враження справляє структура дисертаційного дослідження Уракіна М.Г. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які поділяються на 11 підрозділів, висновку, списку використаних джерел та літератури (має 573 позиції). Загальний обсяг дисертації становить 261 сторінки, з них повний текст викладений на 199 сторінках.

У **вступній частині дисертаційного дослідження** обґрунтовано актуальність теми, охарактеризовано ступінь розроблення проблеми, зазначено її зв'язок з науковими темами, сформульовано мету й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження та список публікацій за темою роботи.

У розділі 1. «Історіографія та джерельна база дослідження», що складається з двох підрозділів, визначається стан наукової розробки теми, розкрито стан дослідження питання колабораціонізму та співпраці населення з німецькими окупантами на території Житомирсько-Вінницького регіону в роки німецько-радянської війни.

Джерельна база дослідження (розд. 1.2). добре структурована. Дисертант проаналізував законодавчі акти окупаційних органів влади, діловодну документацію, вказавши на їх специфіку. Окремо вивчено періодичну пресу періоду окупації та мемуари учасників описуваних подій. Усе це засвідчує про глибоку обізнаність Уракіна М.Г. з джерелами інформації періоду нацистської окупації України.

Необхідно наголосити, що автор опрацював документи шести українських архівів: Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центрального архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) та Архіву Управління Служби безпеки України в Житомирській області (АУ СБУ ЖО), Державного архіву Житомирської області (ДАЖО), Державного архіву Вінницької області (ДАВіО).

У другому розділі «**Суспільно-політичні та соціально-економічні причини колабораціонізму на території генеральної округи «Житомир»**» проаналізовано та визначено особливості впливу на життя місцевого населення політики компартійних органів в міжвоєнний період, розкрито причини, що спонукали представників різних етнічних, соціальних та культурно-релігійних груп до співпраці з нацистським режимом. Показано, що політика, яку проводило в регіоні компартійно-радянське керівництво, призвела до відмови на початках нацистської окупації від активного та пасивного спротиву та готовності до співпраці з режимом.

У третьому розділі «**Основні форми колабораціонізму та співпраці з окупантом на території Житомирсько-Вінницького регіону** розкрито основні форми співробітництва місцевого населення з нацистською окупаційною адміністрацією. Зокрема, адміністративно-управлінську, політичну, соціально-економічну, господарську, культурно-освітню, релігійну та мілітарну. Окремі сюжети розділу присвячено участі в колабораціонізмі представників німецької меншини (фольксдойче), що компактно проживали в регіоні.

Окремо виділено особливості, прояви, форми та методи виживання українських жінок на окупованих нацистами територіях Житомирщини та Вінниччини. Відстежується використання жінками свого тіла, як способу виживання в умовах окупації. Особливу уваги приділено дослідженню подальшої долі жінок, які в період окупації співпрацювали з окупантами. Встановлено, що окупованих нацистами територіях Житомирщини та Вінниччини жіноче населення, опинившись у складних життєвих обставинах, вимушене було шукати можливості для власного виживання та виживання власних сімей. Частина жінок вимушена була, під тиском обставин, піди не тільки на економічну співпрацю з окупантом, але і стати колаборантом, долучившись до нової управлінсько-владної вертикалі.

У четвертому розділі «**Доля колаборантів після визволення регіону радянськими військами»** було простежено зміни що відбувались в морально-психологічному стані колаборантів та місцевого населення регіону в останні місяці існування нацистської окупаційної адміністрації. Встановлено, що наближення німецько-радянського фронту до території регіону призвело до зміни моделі виживання, яку обирали місцеві.

Вказано, що для компартійних органів людина, яка співпрацювала з нацистами, перебувала на певних управлінських посадах, була свідомим виконавцем вказівок окупаційних чиновників. Вона, згідно радянської доктрини, мала обов'язково понести відповідальність за свої вчинки. Пошуки та судові процеси над колишніми колаборантами тривали протягом усього періоду існування радянського режиму.

Для більшості колишніх колаборантів та осіб, що співробітничали з нацистами, післявоєнна доля склалась приблизно однаково. Вони потрапили під прес радянської карально-репресивної машини.

У висновках дисертаційної роботи підведено підсумки наукового дослідження та конкретизовано його результати.

У дисертації на використані джерела і результати інших авторів зроблені коректні посилання. Бібліографічний опис цитувань в дисертаційній роботі складено у відповідному вигляді.

Дисертація є структурованою, завершеною роботою, в якій подано авторське бачення вирішення досліджуваної наукової проблеми – дослідження колабораціонізму та співпраці населення Житомирсько-Вінницького регіону з нацистським режимом в період окупації у 1941-1944 роках..

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання.

Сформульовані та оприлюднені матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані як вітчизняними, так і зарубіжним науковцями для подальших наукових пошуків при вивченні особливостей окупаційного нацистського режиму в Україні, написанні монографій з історії німецько-радянської війни. Матеріал дисертації допоможе у розумінні змісту та форм колабораціонізму та формуванні загальних засад політики українських урядових структур щодо місцевих колаборантів, які погодились на співпрацю з російськими окупантами на захоплених російською армією українських територіях, виробленню виваженої концепції державної політики щодо реінтеграції населення окупованих територій. Актуалізований історичний досвід дасть змогу вищим і місцевим державним органам влади під пас проведення реінтеграції окупованих українських територій, досягти соціальної справедливості у ставленні до місцевого населення та колаборантів.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Основні положення та висновки, сформульовані у дисертації, знайшли своє відображення у 10 наукових публікаціях, з яких: 4 – у наукових фахових виданнях України. Опубліковано 6 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

У дисертаційному дослідженні Уракіна М.Г., як і в будь-якій іншій творчій науковій праці, є деякі дискусійні або недостатньо обґрунтовані положення, висновки та узагальнення.

1. У дисертації згадується про співпрацю населення з окупантом в економічній сфері. Виникає питання, як склалась подальша доля осіб, які в період окупації відкрили власні комерційні виробництва та стали займатися підприємницькою діяльністю.

2. У дисертаційній роботі автор використовує значний масив різноманітної наукової літератури, проте невеликим залишається обсяг використаної літератури іноземного походження. Зважаючи на значний обсяг праць іноземних авторів присвячених історії Другої світової війни, а зокрема і окупації Україні, можна стверджувати, що використання праць іноземних дослідників збагатило б інформаційне та концептуальне наповнення роботи.

3. Потребують більш ретельного висвітлення різноманітні аспекти повсякденного життя колаборантів та осіб, які погодились на співпрацю з нацистським окупаційним режимом. Можна було б виділити окремий підрозділ, який би був присвячений висвітленню цього питання.

4. Вартувало б уточнити сюжет про залучення колаборантів до економічного пограбування регіону нацистами. Йдеться про участь колаборантів у діяльності німецьких фірм та адміністрації з вивезення до Райху сільськогосподарської продукції, виробничого устаткування та вцілілого енергетичного обладнання.

Виявлені недоліки дисертаційної роботи не применшують її значення, а асі вищезазначені зауваження є несуттєвими та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи Уракіна М.Г.

Дисертаційне дослідження Уракіна Максима Генадійовича є самостійною науковою працею, в якій поставлені та вирішені ряд теоретичних і практичних завдань. Форма і зміст дисертаційного дослідження відповідають вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії,

затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Уракіна Максима Генадійовича на тему **«Колабораціонізм на території Житомирсько-Вінницького регіону у роки нацистської окупації, 1941-1944 рр.»** є самостійно завершеною науковою працею, яка відповідає Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 (зі змінами), а дисертант заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри права, філософії та
політології Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка **Аліна ІВАНЕНКО**

Підпис професора А.О. Іваненко завіряю
начальник відділу кадрів
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка **Оксана СЕРЕДА**